

ACC. N:R M. 1948:373 - 490.

Dubblett
LUND'S UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Landskap: Östergötland

Upptecknat av: Gustaf Olson

Härad: Finspångs härad

Adress:

Socken: Hällestads socken

Berättat av:

Uppteckningsår: 1922.

Född år i

ACC. NR M. 1948....

Hur månge stutekalve blir då te i Smålan för vart år ?
Inga, för då ä tjure, när di kommer te väla, varävige en, fast
många säna blir ändrete te stute.

sid 373

Ramsor.

Ene, bene, rabe, smabe,
funke, nipp, napp.
Du slapp att vara datt.

Gubben Gran, far åt stan
köpte snus, för e lus,
kokte söppe, på e loppe,
Adam, Eva ut.

Ett å två ba mej gå,
tre å fyre plocke myre,
fem å sex vattne gäss,
sju å åtte kom te måtta,
nie, tie slipe lie,
elve, tolv, sope gölv,
trättan, fjortan plocke lortan,
femtan sextan vattne hästan,
sjuttan artan diske fatan,
nittan, tjuge, sope stuge,
thuett, tjutvå slå kvosten i vrå!

sid 374

ACC. NR M. 1948.

Dessa tre ramsor användas vid räkning till lek.

Om veckans dagar:

Måndan då ä en frivilli da.

Tisdan den ä likaså bra.

På onsdan då går vi å ser oss omkring.

På torsdan då gör vi allsingenting.

På fredan då ska arbetet stå.

Å på lördan faller sabbaten på.

Tolvvisan (sjunges)

Tolv apostlar, elva lärjungar,
tio budord, i nionde timmen gav han upp'an,
åtta saligheter, sju bönpunkter,
sex stenkrukor i Kanans lann,
fem Moseböcker, fyra evangelister
tre patriarker, Abraham, Isak å Jakob,
två stentavlor, som Gud ha skapt,
En är väl den, som råder över himmelen å jorden.

F -- ramsan.

Frans, Frits, Fredrik förde från Frankrike
fem franska fröknar. Fröknarna fes fartyget
fullt. Frans fick full frakt fram till
farfars fönster.

H - ramsan.

sid 375

sid 376

ACC. NR M. 1948

Hagelstejerns halta höna haver hostat hela hösten.

Färgerna.

Gurt då ä furt

Blått då ä vått

Rött då ä sött

Grönt då ä skönt.

Svart då ä vatt.

Visstumpar.

Dä satt en gubbe, på en stubbe
mä ett par gråe vante.

Fram kom en speleman,
å gubben äpp å te danse
Å gubben danse, å skägget vicke,
å här du någe i di lille ficke,
så ge't åt mej.

A.B.C.D. Kätta for på sne,
mor kokte välling, å ja fick inget mä.

Du å ja vi båda, segla i en låda,
När vi kom te Näverkvarn,
då va låda full å barn.

När vi kom te Valmarsvik
då va låda full å spik

ACC. NR M. 1948....

(Så rimmades med alla möjliga ortnamn och sjöngs som vaggvisa)

En girig man skall hängas upp
och ej på jorden löpa.

En lat skall ha sin mat

Han skall sin rygg ej kröka.

(Framsäges på högsvenska. En variant har flitig i st. f. girig.)

Ekkärn (ekorren) satt å sjöng i grana
en sup gör gätt i barna.

Att "pipa" barn:

Dä kommer en räv, han tar så långe steg. Sän sticker
han i pipen.

Ha ni hört den förskräckliga händelsen,
som ha timat i dagarna nu:
att kungen ha rest till Amerika
å blev skjuten, ja skjuten mitt itu.

(Sjunges på högsvenska)

När någon skvallrat säger man:

"Skvallerbytta, bing, bång,
går i alle gåle, slicker alle katteskåle."

Man beder någon säga ja till följande frågor:

Gick du åt skogen ? ja

Såg du räven ? ja.

Sett han på en sten ? ja

ACC. NR M. 1948.....

Knapre han på ben ? ja.

Grävde han en grop ? ja.

Pisse han å sket ? Ja.

Å svina å du di åt ?

Ja, kanske det blir som svar även på sista frågan, och försent
upptäcker den svarande att han varit utsatt för drift.

Bakvänd ramsa:

Ska vi gå gint över snett
å komme ut bakäm strax
där ve den krokige björkestens,
där källa hänger i ala? (gint=gent; ala=alen)
(en dylik å sid 361 I går när o.s.v.)

Vaggvisor:

Vyssa lull mitt lilla barn,
stor i röva säm e kvarn,
arslet säm e gryte.

Fägern (fågeln) han satt i päraträt,
å sjöng så vackert e vise:

"Söte mor ge barna brö
å lite stryck utå rise!"
"Käre fågel sjung inte så,
barna di blir nog snällle ändå.
Sjung e annan vise ! (Sjungas)

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

sid 381

sid 382

ACC. NR M. 1948....

Va ska vi göre? Ska vi ta ett par katter å köre !
Å äm inte då går, då tar vi en hunn å flår.

Ja undrar sa flundra äm abbern ä en fisk.
Erker, perker, Penningepung, sket i näven, å slängde i munn.

Klocka ä nie en kvart i tie snart ä ho älve, å nu slår ho
tolv.

Hemmåt gå, stryk få, Pärvälling mä snorsås på.

Ja ska säje dej e sage, bre säm e tvage
stor säm e dörr, ha ni hort'na förr.

tvage =liten visp.

Har du ont i magen, Gå te Pär i hagen,
så slår han in en femtumsspik i magen.

Ja ska döpe dej i vatten,
så får du hete Svarte Katten.

Ja ska döpe dej i mjölk, så får du hete folk.

Klara, den rara, som Gud ska bevara
så inte rätterna tar'na. (rätterna= rättorna)
Visstumpa.

Skomakarn, skolåda, lästeknippa å pinnesyrn,
säle hansken å tumme ringen
å gå te flickera i månesken. (Sjunges)

ACC. NR M. 1948

Det är så sant som av hjärtans grund,
att femton skräddare väger ett pund.

Mä bå sax å vax å nål å trå
men di vägde inte mer ändå.

Gubben å gumma di skulle gå i vall,
men gumma ho ville inte mote,
Då tog gubben gumma, slog gumma i en tall
så tallen for äpp mä rota.

Gumma far äpp å vart så gla,
"Ja ska mote i all min da,
bare du inte slår ihjäl mej.

Rim om fingrarna

Tummetott, Slickepott, Långeman,
Gullebrann å Lille Vikrevira.

(Allt under Folkdiktning är "gångbart" i södra Hellestad. Be-
stämd meddelare uppgives ej, enär alla känna ovanstående bitar)

Byhistorier.

"Skållhetten"

Innan min farfar Olof Nilsson år 1867 arrenderade $\frac{1}{2}$
mantal i Rämninge by, Hällestads socken, brukades denna gård av
en, som aldrig fick heta annat än Skållhetten på grund av sitt
häftiga lynne. Man påstår, att han förvärvade vedernamnet en

ACC. NR M. 1948

gång, när han försökte skälla någon med kokhett vatten, men andra försäkra, att detta bara är förtal. Hur som helst så var Skållhetten mycket fruktad, ty det var en stor och stark karl. På den tiden sörp man och slogs rätt mycket i den nu för tiden så fridfulla byn. Man brände lite smått även här. Ännu finnes på gården ett stort kar, som man uttryckligen försäkrar ha varit använt såsom "blånnkar" (blandningskar) vid brännvinsbränning. Nästan alltid hade "Skållen" övertaget, när det gällde den råa styrkan, men åtminstone en gång drog han det kortaste strået.

Se, på den tiden fiskade ofta rämningsborna i den för biflytande Finspångsälven eller Hällestaaån och i sjön Bänern. Man kunde inte förmå att framlocka så först rika skördar ur den steniga marken, så det var nödvändigt att söka skaffa ökning i matförrådet. Se nu låg det bästa fiskvattnet vid S:s ägor, (ännu kallas området "Notbohagen", till omkr. 1910 stod en notbod kvar), och fastän fiskerätten skulle vara gemensam för byalaget blev det ofta tråtor och väsen mellan Skållhetten och de andra. Så en gång hade en av drängarna, "Kalle Backus", lagt ut en mjärde ("mjäle"), och när S. märkte det, sprang han ut på "mjälbocken" och skrek: Åna ä mi, åna ä mi!" samt ville riva upp mjärden. Men Kalle Backus var också på platsen och genmälde: "Ja, ä åna di, så ska du le äj (också) ha'na. Så lyfte han upp bocken vid landfästet, så att Skållen föll i vattnet och hade nog drunknat, om han inte haft sin "smällpiskerock" (skörtrock) på

sid 389

sid 392

ACC. NR M. 1948.....

sig. Nu bredde skörten ut sig, och han "flöt säm en lom" på vatten och kunde ta sig i land.

På gamla dagar bodde gubben kvar på gården och hade undantag ("unnatag") bestående av ett par små åkerlappar på den s.k. Hyttebacken (Namnet på grund av den gamla hytta, som här fanns vid ån troligen sedan 1500-talet, och som nedlades år 1819) Han hade en liten ladugård nära den ännu kvarstående Stålstugan (namn efter arbetaren Nils Stål, som senare bodde där). Det omkringliggande gårdet kallas Ståländet. Huruvida det kommer av Ståls namn eller har med hyttan att göra, är jag ännu ej säker på) Gubben bodde å en kammare på gården och skötte själv sitt hushåll, sedan hans gumma samlats till sina fäder. nu var han inte så arg av sig utan fick bara heta "Kammerfar" och brukade om kvällarna sitta ner i köket och berätta spökhistorier för "ungar" (min far och hans syskon), "så di va så rädde, så di torse (tordes) inte gå ut åt sej äm kvälla en gång".

Sina sista år tillbrakte han hos en son i en annan socken. En mörk kväll hörde man i Rämninge att något förför upp för trapporna till nämnda kammare och ned igen. Ingen syntes, och man trodde, att Kammarfar spökat, tills man omsider fick vite, att en fästemö till drängen avlagt besök. (Meddelat av mina föräldrar.)

Historier om målaren Per Hörberg.

Den berömde bondemålaren Per Hörberg föddes år 1746

sid 394

ACC. NR M. 1948

LUNDS UNIV.

FOLKMINNES-

ARKIV

sid 394

i Virestads församling i Småland, men på tillskyndan av sin gynnare baron Johan Jacob De Geer på Finspång flyttade han till våra trakter år 1788. Han ägde här två gårdar i Olstorp, Risinge socken, samt i Falla, Hällestad, där (i Falla) han avled den 24 jan. 1816. Under sin levnad målade han 87 altartavlor, varav de aldrat flesta pryda sin plats i våra kyrkor ännu, samt en mångfald andra tavlor, som nu finns i Nationalmuseum, Linköpings Stiftsbibliotek, Göteborgs högskola, "Kulturen" i Lund m.fl. ställen.

Om Hörbergs liv och verksamhet se: En konstnärs monografi över Per Hörberg av Wilhelm Bergsten (Norrköping 1904).

I detta arbete omnämnes en sak, som har intresse ur folkminnessynpunkt och må närför anföras.

Under sina första levnadsår var Hörberg mycket sjuk. Så omtalas, att han till följd av överdriven gråt och kikhusta ådrog sig ljumskbråk. Då ingenting hjälpte vände sig då föräldrarna till en kringvandrande lappgumma, och hon rådde dem att klyva en norr om födelseplatsen stående växande björk och medelst kilar göra en öppning i stammen, så att barnet kunde dragas igenom. Så skulle föräldrarna tigande och fastande tidigt en torsdagsmorgon före soluppgången gå ut alldeles nakna och dra den likaledes nakne pojken tre gånger genom öppningen i björkstammen, vilken sedan åter skulle få sammenväxa. Rådet följdes

sid 396

ACC. NR M. 1948

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

sid 396

men detta hade så nära kostat Hörberg livet, ty när han tredje gången skulle dragas igenom, lossnade de i stammen indrivna kilarna, och gossen höll på att bli ihjälklämd. Händelsen omtalas av Hörberg i hans egen levnadsbeskrivning.

Talrika ättlingar, som leva i orten, berätta med en viss stolthet om sin berömda stamfader, och många historier äro i svang, som visa att folksägnen tagit hand om Per Hörberg.

Ett talande exempel därpå är följande.

På ägorna men ett gott stycke från den gård i Falla, som Hörberg ägde, finnes en jättegryta i ett berg. I denna gryta skall H. ha stött säd, emedan han ej ägde någon kvarn att mala den på. Detta skulle ha varit fullständigt opraktiskt och är otänkbart, men folktron ville ha en förklaring till jättegrytans användning, sedan jättarna betraktats såsom utdöda och grep Hörbergsgestalten, som var tillräckligt stor i folkmedvetandet. Ett annat exempel. En liten stuga, som förr stått i Falla men flyttades till byn Rökslid och såsom fallfärdig nedtagen härom året, skall förr ha utgjort Hörbergs verkstad, och där målade han sina altartavlor. Detta torde svårlijgen kunna bevisas, e-huru det vore en förträfflig sek för en ortsforskare att kunna göra det. Stugan var alldelens för liten. Bergsten(se anförda arbete vid 49) åsyftar en annan liten koja, som ännu står kvar vid foten av det berg, där Hörberg skall ha haft sin verkstad, och användes nu som "brygghus" (tvättstuga). Alltså är det två

sid 398

stugor, som äran vederfarits. I den stuga, som blev flyttad till Rökslid, fanns emellertid två krokar nära taket. "Va har ni dom till" frågade en person den gamle man, som bebodde stugan (Gubben kallades "Klämmern och levde av att göra såll ody. Han kunde även bota ormbett genom att läsa Fader vår baklänges, ty han var född med "segeluva". Om K. se även sid 253) Han svarade: "Däm (krokarna) har ja inte te någe, men däm hade målere Hörberg te hänge altertavlera på, när han måle sånna". Jag betraktar alltsammans som sägner, tills jag närmare granskat hithörande saker.

Om Hörbergs inträde vid "måleriskolan i Stockholm" mäler traditionen.

När H. kom inför herrarna där, så sade de till honom, att han skulle visa något prov på sin konst, för det fordrades, om man tänkte på att komma in på skolan. Hörberg hade inga tavlor med sig men tog ett kol ur spisen och ritade stående på golvet en cirkel i taket och satte medelpunkt i den, allt på fri hand. Sen frågade han, om det dugde som prov. En herre tog ett cirkeinstrument och prövade på H:s teckning i taket. Det stämde precis, och Hörberg kom in vid målarskolan.

Verkliga förhållandet är, att Hörberg vistades vid konstakademien tre perioder under åren 1783, 1784-5 samt 1787, och han hade tavlor även första gången att visa för professorerna Tempelman och Pilo vid akademien. Att rita en cirkel i taket

ACC. NR M. 1948

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

och sätta medelpunkten i den på fri hand är emellertid enligt folkets åsikt höjden av konstskicklighet.

Det är bekant, att Hörbergs hustru ibland grälade på sin gubbe "och ej förstod sig det idealiska", som H. själv yttrar, och att hon till och med visade sig mycket svartsjuk, när han tillät sig någon artighet mot damer. Därom talar också skalden Atterbom i sin 1817 utgivna Hörbergs självbiografi. Folksägnen har med begärighet gripit detta ämne, och man berättar hur elak hon var mot sin man, för att han misstänktes hålla bra med andra fruntimmer. Så tyckte hon heller inte om, att han bara målade och spelade alltid utan menade, att han även borde ägna sig litet åt lantbruket också och praktiska ting.

Man berättar sålunda, att gumman en gång tillsade honom att se till, att ej brödet blev bränt i ugnen. Men Hörberg tog sin fiol, och vid dess toner glömde han brödkakorna och dessa blevo uppbrända. Då hustrun märkte det, blev hon så gnistrande arg på den försumlige, att hon körde ut honom, fast det var på själva julafonden. Hörberg hade emellertid fått sin fiol med sig, och fast han var barhuvad, började han traska vägen framåt och hittade då på en ny melodi. På sin vandring kom han ända till Finspång (!) (5 km. avlägset) från Falla) där han blev väl emottagen av sin vän De Geer ägaren till bruket. Juldagen sände så denne en droska till Falla med befallning till kusken att hämta gumman Hörberg till Finspång. När hon såg vagnen komma blev hon

sid 401

sid 403

ACC. NR M. 1948.....

alldeles vettenskrämd, för hon trodde Skäm kom för att hämta henne med hull och hår. Hon blev dock snart lugnare, följde med till Finspång och förliktes med sin gubbe. (Många berättare)

sid 403

En manhaftig kvinna.

En viss "Kersti" från Grytgölsby, Hällestads socken, som levde i början av 1800-talet, skall ha varit en ovanligt stark och karlavulen kvinna, ja, man sade, "att ho va bå kar å fruntimmer på samme gång". Hon utförde de tyngsta arbeten. Sålunda lade hon ensam upp en hel mängd stengärdesgårdar i trakten däromkring. Ofta gick hon och jagade i skogen och kom under en av dessa sina utflykter till en kölmila. Just då höll kolaren på med att "fyllle" milan (d.v.s. plockai ved, där elden kommit upp till ytan på något ställe). Men när så kolaren fick se Kersti, "trodde han, att dä va själve skogsrås å sprang åt skogen mä dä samme." Milan hade brunnit upp, om inte Kersti varit nog resolut att fylla den själv och göra allting i ordning. Vidare var hon med om, när prostgården i Hällestads byggdes. (den uppfördes 1801). "Ho satt på ställningar å högg säm den värste kar, så kjotla (kjolarna) flacke (fladdrade) ikring'na". En gång försökte en av arbetarna att vara närgången, men det hade nog varit bäst, han låtit bli, ty Kersti blev arg "å drämde arbetern i skallen mä ett spett, så han dog på fläcken. Si dä köste ju inte mer än sjuttifem (!) kronor te slä ihjäl e mänske då" (A.P.Johansson)

sid 405

ACC. NR M. 1948Butters bragder.

Från Vreta kom det två stycken arbetare och bosatte sig i Hällestads. Den ene gick under namnet Munter, och den andre fick heta Butter, eftersom han långt ifrån hade någon egenskap, som kunde försvara öknamnet. Butter gjorde vagnar o. dyl. samt var för övrigt upptagen med att bära kyrkposten mellan prästerna i häradet. "Si prästera hade egen postbärere på den tin, å Butter han va mycke sträviger (uthållig) i te gå." Men dessutom hade vår man en mycket stor kärlek till brännvin och kunde göra allt för att få sig en liten "pilleknarker". En gång råkade han komma i en vak på Djurehyttesjön och var nära att drunkna, men för att åtminstone brännvinsflaskan skulle komma på det torra, ställde han upp den på isen, och då kunde han ta sig upp igen.

Då folk visste hans åtrå efter våtvaror, ålades han vissa konstiga prov, innan han fick varan.

En gång drog han en tung "hottstång" (större spett varmed man gör hål i marken, när man "hänger" gårdesgård) hängande i en viss lem genom ett stenröse för att få brännvin. (Man anger förrästen, att ett dylikt prov måste avläggas av varje pojke, som ville anses för dagsverksgill. Hottstången har också en öglå i den övre ändan.)

Vid ett annat tillfälle så åt Butter upp tre råttor för att få ett stop brännvin. En annan gång sväljde han tre levande

sid 406

sid 408

ACC. NR M. 1948

abborrar baklänges, och nästa gång han var "sugen" fick han törs-
ten släckt genom att först förtära elva lod färsk oxgödsel. En
kall vinterdag sprang han barfota en hel fjärdingsväg (1/4 mil)
i snön och hämtade ett grötfat (!) Den dagen förfrös fötterna
på många "men utå Butters skanker bare dä imme lite." (A. Johansson)

sid 408

Hans i Ruta.

På den tiden när skräddare och skomakare allmänt gingo bort
i gården och gjorde kläder och skor åt en hel familj på en gång,
fanns i Hällestads en skomakare, som kallades "Hans i Ruta". Denne
var en stor filur och ställde till mångaspektakel.

En gång arbetade han på ett ställe, där det snålades mycket
på maten, fast man på andra ställen brukade föda hantverkarna bra,
för de kunde annars skvallra i nästa gård. På nämnda ställe såg
man dock på mat - bitarna, och särdeles rädd var man om smöret.
Det tyckte förstås Hans inte om, och så vidtalade han sin lär-
pojke, att denne vid måltiden skulle börja äta smör med sked, så
mycket han orkade, så snart mäster Hans sade "Ta te'skia"! (Tag
till skeden) så skulle pojken gå en skilling för besväret. Det
skedde, och då den snåle bonden blev mycket arg över lärpojkens
oförskämdhet, lugnade han sig, när Hans i Ruta i sträng ton sade
"Dä ska han ha betart (betalt) för !" Ty bonden trodde, att poj-
ken nu skulle få riktigt med stryk av mästers spannrem, men Hans
menade att skillingen han, som pojken skulle få.

sid 410

ACC. NR M. 1948LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-

ARKIV

I en annan gård satte man jämt och ständigt fram rotemos åt Hans och hans lärling. Det blev nog lite enformigt i längden, men moran tyckte, det hade en strykande åtgång, ty faten voro tomma för var gång. Skomakarna låtsade inget om, men en tid efter sen de lämnat gården, stannade med ens den stora dalklockan, som stod i rummet. Och, har ni sett på maken, utan att någon märkt det, hade skomakarna hävt ned rotemoset i klockfodralet, och verket stannade, när lona kört fast i smörjan. (Karl Persson)

sid 411

Ränderänna.

På byn Östantorps ägor men alldeles vid gränsen till Fräntorp där nu bara finnes en trekantig åkerlapp, låg förr en liten stuga som kallades "Ränderänna". Inte många ha reda på den, ty den togs bort troligen redan på 1840-talet. Men den 78-årige f. lantbr. K. Andersson i Ö. kunde meddela mig om dess tillvaro vid min utfrågning. Namnet på stugan var pricis inte så värst vackert, emedan ränte på hällestaspråk betyder galt, orne, och hela namnet kunde översättas med: stället där ornar springer. Med största sannolikhet har benämningen uppkommit av, att den närbelägna hagen torde ha utgjort sommarvistelse för byns svin. Förr i tiden hade man nämligen allmänt svinen gående lösa i någon inhägnad sommaren i ända. För att de då inte skulle gräva för mycket, detta gällde ju i särskild grad ornarna ("ränta") måste man sätta en ring i näsan på dem. Denna mången gång tyd-

sid 413

ACC. NR M. 1948

ligen rätt besvärliga procedur utfördes av särskilt robusta karlar. Så var exempelvis "Tjuvpiskere-Lasse (namnet låter ana yrket) svinringare under de tider, han ej var upptagen med att dela ut så eller så många par spö vid Finspång åt personer, som domstolen ansåg därtill förtjänta.

sid 414

För att emellertid återg till "Ränderänna", så tyckte mannen, som bebodde stället, att namnet var fult. Så skramlade han ihop lite brännvin och bjöd in några kringboende för att de inte längre skulle använda det hatade namnet. Ja, gästerna höllo god min, så länge ränderänne - gubben hade något att dricka, men när det var slut sade en:

Å nu ä brännvin slut, ja nu ä kanna törr
Dä heter Ränderänna nu säm förr.

Stället fick behålla sitt gamla namn. (K. Andersson.)

Bosen.

Den siste rackaren i Hällestad kallades Bosen eller Morde-rus. Han skulle begrava alla, som tagit sitt eget liv samt slå ihjäl och flå alla gamla hästar och hundar samt även kattor, vilka senares skinn skulle varit mycket bra som foder i "gla-mössera" (en sorts flikig mössa av tyg). Som bekant kunde ingen anständig människa slakta en häst, utan när en dylik blev alltför urgammal sände man bud efter Bosen. Hästköttet åts ju ej heller utan grävdes ned.

sid 415

ACC. NR M. 1948

Lite busaktig blev nog Bosen genom sitt hantverk, och han var ej alltid så nykter. När han så var "lite i gasen" gav han hals efter bästa förmåga, så att det hördes lång väg. En gång sa prosten åt honom att han åtminstone kunde tiga, medan han han drog genom kyrkbyn, och tills han kom upp i skogen. Ja, Bosen lydde, men så fort han väl var vid skogsbrunnet, skrek han så hemskt, så det lär ha hörts över halva socknen.

Det otäckaste görat för Morderus var väl att ta reda på sådana, som gjort av med sig själva. Dem skulle han begrava på allmänningsmark, ty de fingo ej vila i viggd jord, men han fick ta de dödas kläder för besväret, och då Bosen ej var vidare "negranner" (petig) av sig, gjorde han sig alltid nytta, med det som föll på hans lott. En gång skulle han begrava en viiss "Greje", som hängt sig i hängslena, medan han var häktad i "tjuvkista". Morderus tog av de kläder mannen hade samt släppte ned honom i en vik på ett kärr, enär det var för besvärligt att gräva en grop i marken så där mitt på vintern. På våren märkte dock folk grannerligen, att Bosen hade fuskat, och han måste begrava den döde bättre. Greje blev nu dold i en grusgrop, men även det sveket kom i dagen, och rackaren befalldes att äntligen göra arbetet ordentligt. Då drog Bosen med liket upp till norra kanten av socknen invid gränsen till Närke och grävde ned det i en mosse nära det på sidan 100 omnämnda "Brötkulle röse", där fordom en galge skall ha stått.

sid 416

sid 418

"Tjuvkista" var det vanliga namnet på en arrestlokal. I Hällestad låg den mitt för kyrkplanen lite ovanför den nuvarande tvättstugan, där landsvägen nu går fram. Denna svängde då mer utåt kyrkan till. Ena ändan av huset var "bergmästerestall", vilken benämning kommer av att bergsmännen ställde in sina hästar där, bergragsting förr hölls vid Hällestad. (Om den forna bergsrörelsen se sid 186 f.) På stallets vind var fattigmagasinet. Hela byggnaden flyttades omkr. 1863 och är nu vedbod till ålderdomshemmet. Sen hade man inget ordentligt häkte en lång tid, och vid marknaderna måste man ta och kasta in fyllhundar och slagskämpar i ett -- svinhus i Österby, och det häktelset lär ha varit något gistet, så att fångarna ibland kunde ta sig för att rymma ur detsamma.

Som sagt, så fingo självmördare förr ej begravas i viggd jord utan på allmänningssmark. Senare fanns för dem en särskild del av Hällestads kyrkogård. Det var i bortersta vänstra hörnet, när man kommer in utefrån "Där begrovs "Anastine i Klev" å alle säm avytte sej själve".

Bosen utförde även ett annat arbete. Bland annat så kolade han mycket åt bönderna. Även min sagesman anlitade honom till sådant. "Å bosen skulle ha maten å e jungfru (ett mått) brännvin äm dan, men när myla (milan) va nergången (snart slutkolad) sa han te mej: "Nu kan du le spare ihop brännvinet te på en gång, så ja kan bli reditt fuller, när myla ä slut. ja

ACC. NR M. 1948

den där bosen va allt en sälle, men han bättre sez, när han va gammel, så han kan nog være i himmelen han mä."

Morderus var alltså den siste rackaren i Hällestad. Före honom skall en viss "Hals å Ben", som bodde i "Tornet" en stuga, som låg där gården Kulla nu ligger, ha bestritt tjänsten. Denne "Hals å Ben" var även "tjuvpiskere å svinringere" (jmfr. sid 413.) Invid häktet stod en påle där spöstraff utdelades. Den siste, som piskades, skall ha varit en från byn Skänstorps ägor, och lärf det ha skett 1834 (Som bekant upphävdes spöstraffet år 1855, sedan det även förut varit inskränkt)

Man säger, att den som sade sig vilja bliva bose "slapp Malmen" (d.v.s. krigstjänsten. "Malmen" = Malmslätt östgöta regementenas gamla övningsplats. "Lägge å ått Malmen" = fara ut på exercisen) En i Hällestad, som anmälde sig till Morderus efterträdare, slapp alltså tåga till Malmslätt och lossa de treskarpa skotten, som voro föreskrivna "men säm befäla ladde" (? !) Men så vart "bosetjänstea äpphävdar", så han slapp den med, och det var han ju glad åt.

(Meddelat av f. häradssdomaren hemmansägare A.P.Johansson, Skänstorp, född 1846) (Andras utsagor se s. 312)

Slätterjänge och andra jänge.

"Du kan le lätte (tillåta) drängen å piga komme te mej på ett litet slätterjänge i möra kväll, för vi skulle försöke

sid 421

sid 423

ACC. NR M. 1948

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

slä å där stycket på änga, säm vi inte kan få å mä maskin, för du vet fälle så hemskt mä tuver dä ä." Så kan en hällestabonde säga till sin granne under hötiden, och han får nog oftast hjälp. Så på den bestämda tiden samlas en skara ungdomar från flera håll: pojkarna med skarpsslipade liar samt iförda rena blusar och nya linnebyxor samt flickorna med sina räfsor ("rivér") och klädda i nytvättade ljusa bomullskläningar. På "slätterjänge" vilja alla se snygga ut, och det är ju ett renligt arbeta att syssla med hö. Sedan kaffet druckits tågar skaran ned på ängen fram på eftermiddagen, och snart är knoget i full gång. Pojkarna gå före med liarna och följa så tätt efter varandra, att de nätt och jämt undgå att hugga varandra i hälarna. Var och en vill visa, att han är karl för sin hatt och tar så brett skär som möjligt och bemödar sig om att inte lämna några strå kvar här och var, ty då får han stickord av kamraterna och blir beskyld för att inte kunna sköta lien, och det är bland det värsta som kan hänta en bondpojke. Flickorna komma efter och räfsa ihop gräset till ett mindre område för torkning. Höet ligger "i ströje" = ligger utslaget eller utspritt till torkning.) När man "puster" kommer pratet lätt igång, och var och en vill vara så kvick som möjligt, så de andra kan få skratta ett tag. En av pojkarna kanske hittar på att fråga: "Var va du i lördere natt Kalle, ja såg din cyckel låg ve Annerses svinhus, när ja drog förbi ve fyretin i sondere möra ? Du va le aldri inne hos svina

sid 423

sid 425

heller? Men jag tyckte nog, di va lite slöe i går, när ja körde
ått kvarna. (En av flickorna rodnar lätt) På en dylik vänlig
förfrågan kunde komma ett svar som : Ja äm nånn fråger dej, var
ja va så säj, att du inte vet'et, men du din flåbuse du åker ju
å traser ("åke å trase är ett uttryck om den, som har en vård-
lös framfärd och ej bryr sig om, hur det går) så du rent kan
förstöre dej, men inte tror ja att Malla ä så värst tokiger ät-
ter dej." Nåja, man sämsas snart och menar inget illa, turen är
så olika. Om man är rent uppe i smöret ena lördagskvällen så
kanske jakten slår fel nästa gång, och man får traska hem ensam.
Men arbetet måste fortsätta, ty än är en bra bit kvar. En "drick-
eskuling" (kagge med svagdricka) anlitas allt ibland, såvida
det inte rent av kommer kaffe med dopp från gården, om arbetet
ser ut att dra ut på tiden. När allt gräset "ligger på sträje"
vandrår laget hemåt, och nu blir det kalas i gården. Nu ska
det ätas en kraftig kvällsvard "nattval" och husmodern vill
gärna sörja för, att pigorna ej ska kunna ha något att snattra
om bakom hennes rygg inte pojkarna heller förrästen. Allt är
fröjd och glädje. När samtalet börjar avstanna bryter man så
småningom upp, och flickorna få förstås sällskap hem. Nästa
dag är det ju alltid något att tala om, och de som varit med på
"jänget" försöka att se mycket sömniga ut, något som väl också
mången gång är fallet, ty det är dock många tag som erfordras
för att få en äng avslagen och gräset hopräfsat. "Slätterjänga"

sid 426

sid 428

ACC. NR M. 1948LUND'S UNIV.
FOLKMINNES-

ARKIV

sid 428

äro dock mycket omtyckta av ungdomen, ty då får man komma ihop och språka lite och vara med om ett bättre kalas.

Stätterjänge anordnas i större skala, när "herrgårsänga" ska slås. Flera av bönderna i Vagelö, Ullstorp, Gyltorp m.fl. under Sanstorps herregård ha nämligen skyldighet att slå av och berga in vissa stycken av de stora till godset hörande ängarna på stränderna av Hällestårn. Då kan ända till en 20 á 30 par samlas, då är det livat. Mat och dryck köres ned i vagnar, och sen blir det kalas vid respektive gård. Nu är väl snart det nöjet slut, ty för närvarande håller man på att sänka åns vattenstånd, vilket arbete skall förvandla ängarna till åker.

En annan sorts "jänge" är de s.k. "ustejänga" (ostmötena) som ställas till av hantverkare-, och arbetarehustrur, som inte annars kunna få tag i så mycke mjölk på en gång. De kringboende bondgummorna ombedjes på hösten, när korna kommit på klövern, och deras mjölk är kraftig, att en viss dag vara vänliga och komma med lite mjölk, så det kan bli till några julostar. "Ja då ska vi fälle göra, för nu gu vare läv, nu har vi fälle lite mjölk, för vi fick två kalvkor i andre vicka, å nu går krittra på klövern," kan det välvilliga svaret bli, när "skrädderkärniga" kommer å bjur på ustejänge", men du kan le sitte ner lite, så ska ja sätte på kaffekokern, fast du får hålle te goc mä, att vetebröt ha vurti lite hårt, å så skulle ja höre ätter, när min gubbe kan få en vinterkostym sydder. Men då va le för lessamt

sid 430

mä denöder flickekraken i - - -". Vi vilja inte vara nog näsvisa att lyssna mer till gummornas förtroliga skvaller. Emellertid, när den utsatta dagen nalkas, sänder bondhustrun sin piga eller dotter på kvällen förut med en mjölkkruka på en tre å fyra kannor, eller också går hon själv på dagen. Hos skräddaregumman vankas kaffe "mä rart döppe" i form av skorpor, saffranskaka, kransar och kringlor men även goda tårtor och pepparkakor, allt efter vad huset förmår. Men på det viset får kanske skräddarens ihop till en tio ostar, och det är bra att ha under vinterns tid. Det skulle aldrig falla någon in att ta betalt för mjölk, som lämnas. Att ställa till "ustejänge" brukas rätt mycket i Hällestads, ty att köpa ihop en större mängd mjölk för dem som ingenko har skulle vara betydligt svårare.

Ännu ett annat slags "jänge" hade man förr i tiden. Det var "bräterejänge", vilka man hade om hösten och vintern, när linet skulle bråkas (brätes"). Varje by hade en gemensam basta, där linet torkades och bråkades, och böndernaturade om att använda lokalen. För att nu lite mer skulle bli av på en gång, sammanbjöds en del ungdomar och gamla också för all del. Så kunde man hålla på borta i bastan en eftermiddag, ja, en stor del av natten också vid lyktornas sken. Glada tillrop, sång och skratt blandade sig med skätknivarnas klapprande. Karlarna bråkade först, och fruntimren togo hand om var "sock", när de värsta skävorna voro borta. Allesammans blevo förstås rent fullsatta

sid 431

sid 433

med skävor, men det gjorde inget och så fick man mat och kaffe i gården samt minnet av några roliga timmar. Varje flicka, som varit med, skulle dessutom ha en bra topp lin ("e härsle"), som hon skulle spara ihop, tills hon vart gift och behövde mycket lin till tråd och väv. Nu hava ~~xi~~ inte några "brätterejänge" hållits på många år i trakten. Visserligen ha ännu bönderna allmänt en liten linåker, men nu för tiden torkar man linet över en grop, på vars botten det eldas. Bastorna ha fått förfalla och i de flesta fall barttagits, ty de voro på sätt och vis rätt o-praktiska, då linet kan torkas mycket fortare över en grop. I Hällestad finnes bara några få bastor kvar, som jag ämnar fotografera och uppmäta, men i de aldra flesta byar kan platsen för den gamla bastan utvisas och antecknas.

Även vid andra tillfällen anordnades "jänge", såsom då man ville ha timmer kört till någon byggnad och över huvud taget, när man ville ha något gjort fort och behändigt. Det gemensamma för alla "jänge" var, att ingen av de medverkande tog betalt, utan var och en var nöjd med att bliva grundligt trakterad. Det var också ett tillfälle att komma samman med andra och få språka och ha lite roligt. Ungdomen tyckte särskilt om dessa muntra tillställningar. Där fingo de träffa varandra och växla några kära ögonkast, om det ej gavs tid att språka något vidare förtrörligt just då. Det blev nog mest en del mer eller mindre plumb skoj, men på hemväget från "jänget" blev med säkerhet så mycket

sid 433

sid 435

ACC. NR M. 1948

Ömmare talat. (Sammanställt efter många meddelare.)

Knallarehistorier.

Som bekant gingo förr i tiden en hel del västgötaknallar med handel runt om i Sveriges bygder. Så även i Hällestads. Knallarna voro nog mången gång lite prejaktiga av sig och hade inte så stora samvetsförebråelser över att kunna göra en fin affär. Därför voro de inte alltid väl sedda, och ännu berättas många historier om dessa handelsmän. Där bli förstås inte ortsborna lurade, sådant skryter man ju inte med, utan där visas "västschötta" som ena rätt enfaldiga och troskyldiga varelser, som kunde få för sig vilken galenskap som helst. Det kastas löjts skimmer över hatade personer, eller sådana som man inte såg så gärna.

Hur knallarna första gången kommo in i Östergötland mäler en sägen (berättad av K.J.Larsson i Blixstorps): Jo, det var en käring som stoppa en rätt lång grynkorf och lade den tvärs över Vättern samt gjorde fast den i bågge stränderna. Så åt sej en "väschötte" igenom korven, och han kom så till Östergötland med sin påse. Kamraterna följde efter samma väg, och det blev snart handel utav.

En annan historia talar om sju knallar, som kommo till en linåker, som stod i blomming. Den var alldeles blå, och vandrarna trodde, att det var en sjö. Det gällde att ta sig igenom, och det skulle gå bäst genom att simma, tyckte de. De gävo sig

sid 436

sid 438

ACC. NR M. 1948.....

alltså ut på villande hav och kommo över. Men de litade inte bättre på sin simförmåga, än att de misstänkte, att en av kamraterna gått förlorad i böljorna, ty när de räknade sig blev det inte mer än sex. Var och en räknade, men då också varje man glömd räkna sig själv, blev det likaväl inte mer än sex. Då kom en gumma till stället, och när hon hörde hur det var fatt, rådde hon dem att sticka ned näsorna i en plätt, som en ko lagt där. Västgötarna gjorde så, och när de räknat hålen, så var det jämt sju, varför de voro nästan säkra på, att alla voro i behåll.

I en sjö hade en knalle råkat komma ner sig och höll på att drunkna, då några av kamraterna kommo till stället. De ville hjälpa sin nödställda broder, men det var långt ned till vattnet då strandbädden var hög, och ingen kunde simma. Men då grep en tag i en trädgren, som hängde över vattnet, och en annan högga tag i hans fötter, en tredje fattade om nr 2:s ben och så undan för undan, tills de räckte ned till den för livet kämpande kamraten. Men när så den siste var nere, och allt syntes kunna ordna sig, så gjorde det ont i dens händer, som höll i trädgrenen. Han skrek så: "Håll er nu fast ni andra, medan ja spotter i händerna å tar ett bättre tag!" Ja det skulle de nog sköta om, och den förste skulle spotta. Men det hann han tyvärr inte, ty allihop dråsade ner i vattnet, "å ja ha inte förnumme, att nånn kom äpp igen.

Två västgötar hade hört talas om, att det skulle vara så

sid 441

sid 438

ACC. NR M. 1948.....

skönt att hänga sig. Man bara hörde en ljuvlig musik, och det var så härligt. Den ene kröp så i snaran och skulle vissla åt den andre, när han ville bli nedskuren. Nåja, snaran gjorde snart slut på västgötaknallens liv. Han bara sprattlade med benen lite. Kamraten sa: "Ja, sprattle du, du ha inte visslat än!" och han fick hänga. Enligt en annan utsago sade han: "Vissla, vissla bror, ja tror du bå pissar å skitor." Emellertid var den klyftige knallen så dö, han kunde vara. (Allmänt berättade)

sid 441

Stogubben.

När sädeskärvarna ("säsnickera) om hösten lades in i logen plockade man dem inte hur som helst utan i två olika sorters lager: "varv" och "sto", för att man lättare skulle reda sig vid tröskningen. Först lades en sto med "nickera" i nästan vågrät ställning och axändarna bortåt och sen ovanpå "sto" ett "varv" med "nickera" upp och ned med axen nedåt. Så kom det en "sto" igen och så undan för undan. Så förför man ännu på de flesta ställen, men vad man har övergivit är nog "stogubben"

Denna bestod av en kagge brännvin, enligt andra uppgifter även av en ost o.d.y., som husbonden lade ned i loggolvet, innan man lade den första "sto". När så säden plockats in, kom alltså stogubben att ligga nederst i bingen. Så vidtog tröskningen främst vintern. Säden utbreddes dånek för nek i den avdelning av logen, som kallas "logkista", och bearbetades med slagorna. Denna sorts trösk var ett mycket mödosamt arbete och det dröjde

sid 443

länge, innan man kom igenom en binge ("binke"). Tidigt på morgnarna mången gång kl. 2 å 3, började det slå på logarna i byn, och det var en stor heder att börja först och väcka upp de andra, sid 443 Mansträvade efter att slå i takt, ty då föll sig arbetet lättare. Och då tyktes slagorna säga: "Star - ka buss - ar, star - ka buss - ar, buss - ar." Men om man var udda antal t. ex. bara tre, så att det gick ojämt sade slagorna :"En fatt - es, en fatt - as". Men när man äntligen kommit igenom hela sädesbingen, så träffade man ju på "stogubben" nere på golvet. Nu fingo samtliga en försvarlig styrketår och inne i stugan fortsattes kalaset under glädje över, att den mödosamma slagtröskningen var slut för året. Det var för att påskynda densamma som husbonden lade ned "stogubbe".

Hällestaaord.

De här upptagna dialektorden äga samtliga burskap i södra delen av Hällestads socken och äro hämtade ur min samling. Stavningen avser att vara så lika uttalet som möjligt. Liksom förut, när landsmål använts, tecknas det tjocka l-ljudet med l̄ och det breda ä - ljudet med ä.

sid 447

ACC. NR M. 1948.....

A.

- Abbes = retas
afteval = eftermiddags
mål (se s,340)
alertan = aderton
altered = altaret
allvara = allvar
amp= vattenhål i mosse
anter 6 ivrig
annen 6 andan
annda = annandag
annlessere = annorlunda
aldri, aldre = aldrig
arn 6 aln
arr = ärr
ärre, di = de andra
avlitt, dä ä inte så ~
= det är inte så bra.

B.

- barsöl 6 barnsöl, krist-
ningskalas
base hank = göra hank
till gärdesgården
baste = basta, badstuga
blige = se, stirra.
bläje = bläddra
blek = bit av golvet, som
man gör klar åt gångel
vid skturning.
blånne = blanda
bonne = bonde
binke = binge, höbinge
bise = vise (hås bin), den främste
i laget, förman.
biss = bites
bek = beck, sko-
brukke = brukade
brusk = brosk
brassenog = bra nog, rätt mycket
boffe = knuffa
bute = körkarl vid bruk l. herrgård
buding = pudding

sid 448

sid 449

blyhars = blyerts	bus = precis, bus tvungen = precis tv.
bo ¹ = bord	
bose = rackare (se s. 415)	
brän ¹ = pöl, mindre (stilla- stående vattensamling.)	buse = buse; liggplats för svin i svinhus.
bröoxe = brösnut = "brödlev" se s. 251	bytte = träkärl med en lägg ut- dragen till handtag
brögrersel = brödspade	
bråtes = brottas	bögera = bögarna å nätkreatur
bråte = bråka lin (se 432)	byle = börda

D.

datten, leka = leka ¹ ta fatt	dricket = drickat, "spat" gå i ~
deers = deras	= gå om styr, gå på tok.
digne = digna	drakt = ok, vattenok
di = de, din	drassin = dressin
doter = dotter	dåskne å = långsamt slackna
drättiger = dräktig	(om ljus o dyl.)
drätt = skaklar med tvärslå	dåsker = slö, sömnig
dråpe = droppe	dä = det
dråse = falla ur, (om säd som faller ur axen)	dän = därifrån
säsdråse = sädeshög	dänner = där
	dävutt = vått, satt (om hö)
	däm = dom, dem

drav = hönsmat av kli,
vatten, potatis m.m.

dregel = saliv

dragkiste = byrå med bara
stora lådor.

däppa = (att) doppa, dopp
kaffedopp (pl)

dör, -dörr, därr, = dörr

dör, en ~ = en död

dön = döden

E.

e = en (femininum)

ebängdes = retas, vara elsk

ebängdiger = bångstyrig, elsk

ebett = enbett

ell = eld. elle = elda

enstilling = ensam, enstöring

ekälla = ekollon

ekhorning, ekkärre = ekorre

erj = arg, anlugning.

Examel = examen

F.

farsta = förstuga

falla å = falla av, magra

falitt = farligt

fant = liggmila, vedeh liggande

femme = plötslig, fix idé ?

fjär = fjäder

fläse = blossa upp

flie, braxenflie = braxen

flätte = fota kryp på får.

flägbränn = tyreträ

flicka = flicka

flöje = hoppa över (om djur som
hoppa över gärdesgårdar.)

fläjsk = anlag "te flöje"

flö = vedtrave

flor = flor, (sten)golv i fähus

flåsmätter = anfådd

fräst = frost

fresker = frisk

främmit = främmande

fälle = väl, fälla

fägel = fågel

ACC. NR M. 1948.....

foke = fång, hofång

färst = först

frat = ohyra

förhemskat = hemskt

fäjs = ladugård.

G.

galafs = kallops

glafs = issörja

gaern = galen

glispe = (sår)springa

glane = surn a(om mjölk)

gnie = springa

glaa= gladan

gnetter = mjäll (i huvudet)

glämässa = en sorts flikiga

mössor av skinn o tyg (se 415) gräddsnäcke = gräddkanna

gål = gård

går = var (i sår)

glättruger = blöt (om frukt) gurt = gult

H.

hartanne = halftannat

hopper = hop

hane = hanne

hoje = hojta

hank = ringar av svedda en-

hämte = hämta, agnar

vidjor, som användes vid

hämtekorge = agnakorg

gärdesgårdshängning. Se bose hängne = göra gärdesgård

herre = darra, beté sig nerv-hälta = hälften

öst.(första e utal re)

härstuge = huvudstuga

hen = bryne

härse = hässja

hersmål = slut på arbetsdag. hällist = iljest

hennses = hennes

häjel = räkel

höse = ösa

hösåta = höstack

hannses, hans has = hans

härker = kavad

ijämter = bredvid

illaker = elak

ink = hink

ikring = omkring

jaflerse, i = i går kväll

jöling = liten pojke, pys

jinnerst = genast

jälöser = retlig t. lynnet

jimmer = lam av honkön

jänke dej = flytta sig

jolpra = potatis

jälpe = grop i å eller sjö

jänse = i jans

jäern = hjärnan

järgåll = gärdesgård

jäge = driva på

I.

kase = slinta

kersbär = körsbär

karse = kasse, kassa

kippskodder = i skor utan strumpor

kantor = väggfast skåp,

kimmfot = låda med ena längsidan

kantor.

borttagen och med handtag att bär i

kave = karva

kalv = kalv

karsläk = karslok

katse = fiskgård i sjö

kagge = handlag på tiearv
kagge

klöker = kraftig (om säd)

klynne = klyka

kritter = kreatur

klifte = klippte

krispen = förkrymt

klampe = träskor

körla = kyrka

ACC. NR M. 4948

LUND'S UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

sid 455

klakt = rättkluvet (trä)	klå = knåda
klipp = uppläggning i skog av långved till torkning.	kralle = riva
klyve näbb = tampas	käller = vansonne
knort = tvärt, genast	kålline = kallna
kocke = jordklump i åker vid tillredning för sådd	käste = kasta, konstra sig (om kor)
käve += kätte	kärge = korg
krabble = krångla	kälmut = kallt
krämpe = stånka, krämpa	käffert = koffert
krösa = lingon	kärsten = skorsten
krettel = körtel	kål = kol (sten o dyl)
kräppestuge = rygåsstuga	kästen =, dä går te det stryker med

L.

lärviger = fjantig	locknät = spindelväv
latkanten = sista biten på en	lue = ludet
le å = for i väg	lunge = sedan
le = skyttelgrind	lunge säna = längre sedan
le = väl	lulle = att vagga
lemne, lämna = lämna	lure å = slumra till
lieerj = lieory	luriger = sömning
lie = lida	läfser = sockor
linninga = linningen	löge = löja
	lägge å = fara i väg

sid 456

lickre = bättre	lycke = maska (vid stickning)
lieranken = ont i lederna	lätte = (att) låt ³ ; efterbörd
när man gått och hanterat	iäppe = loppa
lien i flera veckor i sträck	te läppa = att ta loppor
lortiger = smutsig	lyngdå, i = i lugn och ro
lock = spindel	läse = läsa, läsa
lösing = efterräfs å sädесfält	

VI

mass = skara, månaden m.	mule = mule
ex. ungemass = barnskara	muttle = mumla
märken = marknaden	muntasch = mustach
meä = midjan, mee = midja	mulvante = nälstickade vantar
määs = kivas	
medda = middag	murbål = murfris
mää = med (å kälke)	myle = mila
magnebonere = potatis av sorten magnum bonum	myling = naturväsen se 30
millvär = millväder	mårti = måltid
mjälle = mjärde	mättle = mätte väl
mjälk = mjölk	måen = månen
munk = stor tunn pannkaka (en mindre kakor eller bullar; munk	mälle = pyssla
munkelagg = pannkakepanna.	mälskravle = hästskramla
	murske = ruttet (om frukt och trä)
	mårsle = smussla

ACC. NR M. 1948

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

N.

nare = tvärslå	nyter = glad
naver = borr "navare"	nyste =(att) nysta, nystan
nagelspräcken = kraftig	nunnar = nyss
svidande kyla i fingrarna	nudde = vidröra
nasta = nattstuga	nåttval= nattval, kvällsmat
nek = sädeskärve	näsburé = näsborra
nedra = nedan (motsats till ny)	näsduk = huvudduk, schalett
når = när; näre=några	(svenska näsduk = "hannäsduk")

O.

Oda = odan	olävnes = olovandes
ojärsliger = retlig	ol = ord
ohäring = åbäke	onsda = onsdag
ok = åkte; (ox)ok	olävsedel = orlovsedel
orne ve = kvickna till	otte = otte
orne vej = tåla sig, ha tålamod	otten möra tidigt på morgonen
	oxlägg = yxlägg

P.

pappe = (att)dia; spene	pasmeträ= tråd som sammanhåller
papp(k(yngen = "pappetid för	delarna av ett garn
lammungar o.dyl.	
pank = trött	plass = plats
panke = tröttha	päse = påse

sid 458

sid 459

ACC. NR M. 1948

pankutt=om bröd som ej jäst bra
 pese = pinne

päjke = pojke
 pätte = potta
 pyngel = bylte

sid 459

R.

ranke = runka
 ranke ^{sej} i ordning= laga
 sig till att göra s.i ordning
 rabbis, stå = stå rycken
 reke = retas
 ren = ren; kant. ex dikesren=

dikeskant
 roge ^{sej} = roa sig
 romol = tumuly
 rotemos, roteslamp= potatis
 o kålrötter kokta tillsamman

rute = ruttet
 rånn = rand

rersel = brödspade
 radde = rad av hus o.dyl
 retlitt = retligt
 rive=(att)riva; räfsa(tingord)
 rivekär^l =det pinnarna sitta
 i å räfsa

rediger = rätt stor
 råke = råge
 rånte = galt, orne
 räg = råg
 rängnevärsnisse = grönöglingen
 (Picus viridis)

ryske = rycka upp (om gräs o.dyl.
 röbrustiger = röd om kinderna.

S.

sanke = samka (om smör
 o mjölk ur ladugården)
 selver = silver
 seräp = sirup
 serkel = cirkel

si = se ja sir = jag ser
 sjöga = sjöarna
 sjyng = arbetstid mellan två
 raster (ordet användes exem-
 pelvis förr när man tröskade
 med vandringsverk)

sid 460

ACC. NR M. 1948

sie = sida	sikt = (mjöl)sikt; sekt
sinke ^{sej} = försinka sig	skank = fot
skerne = skillnad; rågång	skinnbälleteter = om djur som tap- pat håret
skene = falla i sken	skräv = skrov, vagnskorg
skräppa = skryta; matsäckse- väска	skumma, i = i skumrasket i skymningen
skängel = skänkel (ex. om gaffel, grenljus o dyl)	sköve = vagnslider
skak = kobindsel	skoern = skolan
skvämle = hop	ski = sked
skât = skott	slinne= vind över loggolv eller logkista.
skâte = skotta	slommernoseter = slommen
skreva = klyfta	slungen = uthungrad
skrä = skräda	släte = hålla på att sluta (om regn)
skers = skiljas	slätterjänge =slätteröl se 423
skravla = sjuka hos djur	slaker = ej styv
(skinnet torkar på benen och faller av)	släjfer = slöja
skave = nöta, skava (av)	slä = slå
skäver = skävor	sträve = stötta; orka
smârsle = smussla	sträviger = uthållig
smie = smida	stuffe = knuffa
sméé = smedja	stogubbe = (se sid 442)
snor = avsöndring ur näsan	

ACC. NR M. 1948

snörder = stött i kanten	spännstol = spinnrock
snörad	sudd = sudd; slutning
snorgers = smemnig fisk	spersk = spenslig
spektor = inspektör	spröte = tunn träribba
sträje = gräs utslaget till torkning	sågel = sovel säle = kasta; sy

T.

ticke = tecken. inte ett ~	te = att (infinitivmärke)
= inte ett dugg	ti = tid (te även = till)
tallestrunt = årsskott av tall ten = ten ; tenn	tebaks = tillbaka
teress = färdig	telja = tiljan
tekos = sin kos	torse = tordes
tolle = torde	tvålltre = två åtre
tosse = padda	tvage = liten visp
tryske = tröska	tåne = linda (ett barn)
trask = tröskede	täcke på sj = flytta på sig
tröll = troll	töt = tjöt
tårj = torg	tämte = tomte
tresker = trisk	täppa äpp = öppna ett le
trant = trasa	tyre = fet tallved
trinne = gärdesgårdsvirke	tågne = tågna
tryskel = tröskel	töje = tänja

sid 462

sid 463

ACC. NR M. 1948

U.

u = ur, utur	utsot = diarre
ung = ugn	utans = utom, med undantag av
ungstäppa = ugnslacka	
unna = undsn	urevär = yrväder
ust = ost (ustejänge se 429)	unnatag = undantag
uk = ok, oxok	"födoråd".

V.

väravige = varenda	wicka = veckа
va = vad, vadställe	viditt= behändigt
vater = (smått) högfärdig	vifare = vidsträckt
varanda = veranda	vinne = vinna; nystvinda
vaffle = våffla	willer = arg
varferdan = vårfrudagen	vurde = vore
verv & kvick	vurte = blivit
ve = vid, ved	vålvete, dä kan du inte
veve in = svepa in	= det kan du inte klara
varare = varändra	våge = våga, slå vad
varv= varv, lager i sädes binge (se 442)	vär = väder
	väne sez (vänja sig)

Y.

ynke = ynka, ömka	yrsla = yrseln
yppen = öppen	yte = yta
yrevär = yrväder	yxe = yxa

sid 463

sid 464

ACC. NR M. 1948

Å.

- Å = och, av; utav
 ånn = andedräkt, and
 ånnunge = andunge
 ånnsyrs = motsols
 åkker = åker
 ångre = ångrar
 ångerstål (se s.226)
 åna = än
 åre = åra
 årtull = det en åra löper
 omkring
 åderkållång = luktvatten
 åtasväg = avtagsväg
 åtre sez = åtra sig
 åska = åskan
 ått = åt
 åvu = avig
 åvising = rackare, fähund.

Ä

- äckliger = äcklig
 äfsing = trådända
 änna = ända (till)
 ännen = ändan
 ämne = ämna
 ämre = ämbar
 äte = äta; mat.
 änt = fränt
 änger = maskar i kött
 ätter = efter
 ällefrösa (se s. 317)
 ängslicher = ängslig

Ä.

- äfte = ofta
 äg = också
 äj = också. även
 älje = olja
 änvänder = omvänd
 äpphällninga; på =
 =på upphällningen
 ärke = orka
 ärre = orre
 älj = älg

sid 465

sid 465

äm = om, omkring

ta äm = ta förbi

ärngåll = mångård

se sid 355

äppsalilvere = observera

äpp = upp

ärj = lieorv

äffer = offer

ärjel = orgel

ärmbunk = ormbunk

(därmedorm = orm)

äss = oss

ö.

öget = ögat

öna = ön

ögel = ögla

öke = öka; eka

ömtäliger = ömtälig

öse = ösa

övarsia = ovansida

öschöte = östgöte.

R E G I S T E R.

A.

aftonmål, 340
 andra talesätt, se :talesätt
 annandag jul, 263
 annandag påsk, 269
 arbete på ny och nedan, se:ny

B.

badning, 291
 barn, se:småbarn
 barnsöl, 306
 baptister, förkl på deras uppkomst, 95
 begrevningseder, 307-315
 benbrott, behandling av, 323
 bosen (rackaren) 312,331,415-422.
 boskapsskrock, 329-331
 bortbytingar, 303,62
 bröd, julbröd 249
 bröllopseder, 295-299
 bröstskevan, 325
 byhistorier, 389-444
 bölder, att bota, se:sjukdomar.
 bössor, se jaktskrock

D.

dægordning, 337-340
 (den) tillkommande, att få se 283 sid 470
 digerdöden, sägner om 107
 djur, skrock och seder 328
 djuren tala 256
 doppa i grytan 258
 drömgröt 284
 dymmelsveckan 268

E.

engelska sjukan, att bota 304,318
 exem, att bota 322

F.

farsoter, se digerdöden
 faddrar, 304
 finnar, trolla 148, 228
 frimurarna, 128
 frossan, att bota, 316
 f- ramson, 376

ACC. NR M. 1948LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

G.

gastar, sägner om 48-54
 gengångare, 77, 164
 gruvsägner, 186-194
 grötrrim, 259
 göken, skrock om, 332
 gåtor, 363

H.

halm, se julhalm
 havande kvinnor, skrock om, 300
 herrgårdssägner, 90, 153, 173, 201.
 h-ramsan, 376
 hugga bort "knarren", 325
 huggsår 322
 hyttsägen, 198
 "härsleluven" spöke, 74
 hästar, folktro om, 96, 286, 328.
 häxor, sägner om, 119, 270.
 höns 333.

J.

jaktskrock, 56-58, 235-244
 jordförvärv, sägner om, 110, 183
 julseder, 247-267.

J.

julbröd 249
 julgran, den första 255
 julgröt, se grötrrim
 julannandagen, 263-267
 julhalm 254
 julljus 252
 julottan 261
 julversel att ta 249
 jättar, sägner om 23-29
 jättegrytor, 167, 397

K.

Karl XII, säner om, 113
 Karl XIV Johan, sägen om 141
 kikhusta, att bota 319
 "kloka" gubbar och gummor, 230
 knekthistorier, 136-149
 knallarehistorier, 436-441
 kreatur, se djur
 krig, sägner om, 113, 115, 131, 132
 se vidare knekthistorier
 kyrkor, jättekast mot, 27
 kyrkklockor, sägner om 103-106

sid 472

ACC. NR M. 1948

kyrkbygge, sägen om 178
 kyrksilver, sägen om 132
 källa, sägen om 199

L.

lin, sås, 290
 ljus, se julljus
 lucia-dagen, seder 247
 lyte hos barn 300, 305.
 lysning 295
 långfredagen
 läsa bort värk, 327, 333, 399.

M.

maj, första 287, 288
 midsommarseder 276-285
 metaredag, första 289
 mjölkas på övernaturligt sätt 119.226
 mylingen. sägen om 30-42
 målgasten, sägen om 51-54

N.

naturolycker, säger om 205-206
 namngivning av barn 305
 ny och nedan 290, 294.
 näcken, säger om 63-67

näckens polska 66

0.

offerstock å mordplats 175
 ormar, sägner och skrock 164,
 223, 227

ordstäv, se stäv

ordspråk, 351-354

"orstmässekroken" 293

orättfånget gods, 110 se även
 målgasten

ortsnamnsägner, 177-182

P.

platssägner, 161-176

präster, sägner om 123-126
 påkseder och skrock 268-275
 98

påskkäringar och häxor 119, 270

påskhorn 270

pängar och skatter, sägner
 150-160

R.

rackare, se bosen

ramsor, visstumpar 373-386

regnvarsel 334, 335

revorm, att bota 321

rå, sägner om, 55

sid 474

ACC. NR M. 1948.....

råg sås, 292

S.

Sankte Pär, sägner om 83

segelluva, folktro om 233, 302, 399.

sjusovaredagen 392

sjukdomar och botemedel 316-327

sjörå, sägner om 58-62

sjöormen, sägner om 172-174

självmördare, behandling av, 166.312
se även bosen

skatter, se pängar

skator, folktro 98

Skam, sägner om 89-98, 175, 196.

skerven, se bröstskeven

skogsfrun. sägner om, 176, 55

skämtfrågor, 369-372

slätterjänga 423

slag, sägner om, 131-135

Se även, krig och knektar

småbarn, folktro om, 300-306

smedjor, sägner från 194-196

smör, trollsmör 226

snöfall 205

sommardagen, första 289

"spirtus" 151

spöken, sägner om, se troll

spott som skyddsmedel 48, 328

starka personer 127, 404

stenar, sägner om 27-29, 168-172

stjärngång annandag jul 264

Staffansvisan 265

"stogubben" skördebruk 442

straff, sägner om 201

stäv, 343-350

svartkomstboken, 212-220

sådd och skörd, 253, 290, 292

se även "stogubben"

sätta bort värk 326

T.

talesätt, 355-362

tandvärv, medel mot 319

tomtar, sägner om 43-47

tranan, folktro om 289

troll och spöken, 68-76, 163, 200

trollkunniga 221-229

trollbylten 228, 229

trollkäringar och häxor, se häxor

träddrägning av barn 318, 395 sid 480

ACC. NR M. 1948

- tungt lass 76
U.
ugglan, varsel från 307
ugglefjädrar i bösskolyven 242
utlännske ellen sjukdom 318
utsjungning av lik, 309
V.
valborgsmässoafton 288
vargar, jakt på 162, 243, 244.
varsel, 249, 260, 297, 307.
"vattenkloa" sjukdom 317
visstumpar, se ramsor
vårfrudagen, 288
vårtor, medel mot 320
vådeldsmärke, se lyte
väderleksmärken, 334-336, 248
292, 294, 289, 287, 333.
Å.
ångerstål, 226
åskan, folktro om 67, 333
Ä.
ägg, vid påsk, 269
ägg, att lägga 333

ACC. NR M. 1948

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIVInnehållsförteckning.

Inledning.

Insamlingen	5	sid 485
Berättarna	9	

Folktronsgestalter

23-100

Jättar	23
Mylingar	30
Tomtar	43
Gastar	48
Rå och skogsjungfru	55
Näcken	63
Spöken och troll	68
Gengångare	77
Vita frun	81
Sankte Pär	83
Skam	89
Sjöormen	99

Sägnspillror

103-206

Hällestads tredje kyrkklocka	103
Risingeklockan	106
Digerdöden i norra Östergötland	107

Masen i Blixtorp	110
Tolfte Karls knapp	113
Trumslagare Dunders anda	115
Ryssarnas infall 1719	117
Häxbålet	119
Mäktiga präster	123
Store Hans	127
Frimurarna	128
Sägner om krig	131
Knekthistorier	136
Pängar och skatter	150
Platssägner	161
Ortsnamnssägner	177
Jordbyten	183
Från gruvor och smedjor	186
Andra sägner	199
Vidskepelse	
209-244	
Folkets tro	209
Svartkonstboken	212
Trollkunniga	221
Om de kloka	230
jaktskrock	235

sid 486

sid 488

ACC. NR M. 1948.....

Sedvänjor

247 - 340

Julen	247
Påskan	268
Midsommaren	276
Årets övriga tider	286
Bröllopsseder	295
Småbarn	300
Begravningsbruk	307
Sjukdomar och botemelef	316
Skrock o seder betr. djur	328
Väderleksmärken	334
Dagordningen	337

Folkdiktning

343 - 386

Stäv	343
Ordspråk	351
Andra talesätt	355
Gåtor	363
Skämtfrågor	369
Ramsor	373

Byhistorier

389 - 444

sid 489

ACC. NR M. 1948.....

Skållhetten	389
Hist. om målaren P. Hörberg	394
En manhaftig kvinna	404
Butters bragder	406
Hans i Ruta	409
Ränderänna	412
Bosen	415
Slätterjänge o andra jänge	423
Knallarehistorier	436
Stogubben	442

sid 489

Hällestadsord.

447 - 466

Register.

469 - 482

sid 490